



Vattamány Gyula

2004. 04. 02.

**Már a korai kereszténységben is vitatéma volt, hogy kik ölték meg Jézust
Aranyszájú Szent János a krisztusgyilkosokról**

Igen közel járnánk az igazsághoz, ha azt állítanánk, hogy Aranyszájú Szent János minden korok egyik legismertebb és legkedveltebb keresztény szentje. Már életében elkezdték prédikációit latinra fordítani, de száműzetése és halála után nőtt meg igazán tekintélye. A 6. századtól csatolják neve mellé az "aranyszájú" jelzőt, a 11. századtól pedig "egyetemes tanítóként és főpapként" tartják számon Nagy Szent Vazullal és Nazianszoszi Szent Gergellyel együtt. A bizánci kereszténység ettől fogva nagy hittanítóként, az isteni titkok beavatottjaként, a hit dolgaiban szinte kétségbevonhatatlan tekintélyként ünnepli. Nyugaton a reneszánsz idején fedezik fel újra: a görög egyházatyák iránt megújuló érdeklődés legfőképpen neki szól. Erasmus latinul kiadja összes műveit, a reformátorok pedig – Luther kivételével – mind dicshimnuszokat zengnek róla. A keleti kereszténység – és részben a katolicizmus – ma is a legnagyobb szentjei között tartja számon.

Ugyanez a János 386-ban és 387-ben elmondott nyolc (bár feltételezhetjük, hogy ennél is több) prédikációt, melyekben a zsidókat útszéli hangon támadja, és amelyek miatt ma sokan hajlanak arra, hogy az antiszemitizmus egyik legordasabb képviselőjeként tartsák számon. A minden emberre kiterjedő isteni kegyelem és a felebaráti szeretet egyik legelkötelezettebb híve ezekben kifejti, hogy "gyűlölí" a zsidókat, "a mártírok [is] gyűlölí a zsidókat", és "Isten is meggyűlölte a zsidókat". A korai kereszténység a pogány templomokat démonok lakhelyének tartotta: Aranyszájú Szent János szerint a zsinagóga is az, sőt, a zsidók lelkét is ekképpen mutatja be. Beszédeiben minduntalan megfogalmazza érvelése kiindulópontját: szerinte ennek a démonikus zsidóságnak a legördögibb és legsúlyosabb tette az volt, hogy megölte Krisztust, és általa Istent. János – és az akkori keresztény ortodoxia – szinte minden, zsidósággal kapcsolatos érve innen indul ki. Szerinte ugyanis e tett miatt érte a zsidóságot a 70 táján bekövetkező katasztrófa mint isteni bosszúállás. Ugyanakkor arról is meg volt győződve, hogy Jézus megjövendölte: Jeruzsálem, a zsidó templom és Izrael államisága soha nem áll helyre. Akkoriban azt is hitték, hogy ez a soha helyre nem állás nemcsak Krisztus istenségét kellene hogy bizonyítsa, hanem azt is tanúsítja, hogy Isten elvetette választott népét, és helyette egy másikat fogadott el, mégpedig az Egyházat. Ezek után érthető, hogy a 4. század végi keresztény világot sokként érte Julianus császár jeruzsálemi templomépítési kísérlete (363-ban), ami végül is elbukott, de az emléke még sokáig kísértett. János érvelése persze itt még nem torpant meg: szerinte a Templom és Jeruzsálem nélkül a zsidók minden vallásos rítusa törvényszegés, a judaizmus hatályon kívül helyeztetett, és semmiféle üdvyszerző ereje nincs. Sőt: kifejezetten kárhozatos tevékenység: amelyik keresztény (és valójában bárki, aki) a judaizmus szokásait követi, az az ördög csapdájába esik, és a kárhozat foglya lesz. Ám János arról is meg volt győződve, hogy a vég idejéig nem is áll helyre sem a Templom, sem Jeruzsálem, sem pedig Izrael Állam, ami azt is jelenti, hogy a judaizmus is örök elvettetésre van ítélve. Sőt: János vallotta ugyan, hogy a zsidók a vég idején megtérnek majd, és így mindnyájan üdvözülnek (lásd Róma 11,26), ám rajta kívül nem sok ortodox egyházi tanító osztotta ezt a véleményt. Vagyis sokan még a megtérés lehetőségét is elvitatták a zsidóságtól. Talán Aranyszájú Szent János polemikus gondolatainak már e rövid vázlata is érzékelteti valamelyest, hogy miképpen támogatta egymást a késő antikvitás idején a keresztény teologizálás és valamiféle folytonos, identitásfélő rettegés. János is kiválóan szemlélteti mindezt, amikor gondolatai egyik konklúziójaként megfogalmazza az általunk oly jól ismert és a történelem során sokszor hangoztatott vádat: a zsidóság "mindnyájunk pusztulása és az egész világot (oikumenét) megfertőző betegség". Ez a mondat a zsidóságot olyan korpuszként, valamiféle mitikus testként mutatja be, amely nem tartozik az akkor ismert oikumené, "világ" korpuszához, testéhez, mivel annak életét egyfajta betegségként, rontó erőként veszélyezteti. Ebbe a látomásba nagyszerűen illik az az érvrendszer, amelyet János a judaizmus hatályon kívül kerüléséről adott elő: valójában az általa vizionált keresztény oikumené időbeli dimenzióit, "felületét", valamint az egyik gondosan kidolgozott "istenérv"-et fenyegeti a Templom és az áldozati szertartások helyreállításának lehetősége. De a zsidóság "jelensége", létezése összességében – és talán elsősorban – azért látszott a leginkább fenyegetőnek, mert a keresztény hitrendszer alternatívájaként mutatkozott be úgy, mint ami ugyanannak a Szentírásnak egy másfajta értelmezéséből állt elő. János számára ezért a zsidóság besorolhatatlan kategória: a pogányok egyértelműen "outsider"-ek, kívülállók, a heretikusok "insider"-ek, vagyis – némileg – bennfentesek, ám a zsidóság olyan kategória, amely kint is van és bent is: valamiféle lopakodó árny, amely megtévesztő játékot űz a keresztény hívekkel: az istentisztelet látszatát kelti, holott csak a Sátán csalásainak eszköze. Beszédeiben ezért igen

nagy hangsúlyt fektetett János arra, hogy bemutassa, mekkora szakadék is tátong – szerinte – a két vallás között: úgy véli, a keresztények azt a Krisztust imádják, akit a zsidók megöltek; azonfelül a zsidó rituális élet a törvényszegés minden formáját kimeríti, míg a keresztény rítusok igazak és üdvhozó erejűek; a zsidók zsinagógái démonok tanyái, míg a keresztény szentélyeket Isten jelenléte tölti be.

Nem mindenki gondolkodott azonban így. Létezett – főként keleten, de kisebb számban nyugaton is – a keresztényeknek egy olyan, nem is jelentéktelen számú csoportja, akiket az akkori teológiai szakzsargon "judaizálók"-nak nevezett el. Az utóbbi évtizedekben többen is próbálták bizonyítani, hogy ezek valószínűleg olyan "félkeresztények" voltak csupán, akik teológiai meggyőződés nélkül, kizárólag a zsidó szokások, orvoslás és relikviák iránti babonás tiszteletük miatt vonzódtak a judaizmushoz. Kétségtelen, hogy ilyenek is voltak közöttük. Ám János – és például Jeromos –, valamint néhány másik tanú azt bizonyítja, hogy a szóban forgó csoport gerincét sokkal tudatosabb, teológiailag képzett és következetesen gondolkodó keresztények alkották. Az antiochiai gyülekezet tagjainak például azt ajánlja az egyházatya, hogy kezdeményezzenek beszélgetéseket ezekkel az emberekkel, majd a fiktív dialógus menetét is felvázolja: "Így szólj hozzá – ajánlja János –: »Mondd meg nekem: Vádolod-e a zsidókat azzal, hogy Krisztust megfeszítették, őt ma is káromolják, és törvényszegőnek nevezik?« Ha az illető keresztény, akkor biztosan nem fog ellenkezni, de ha már számtalan esetben követte a judaizmust, akkor meg azt nem fogja vállalni, hogy azt mondja: »Vádolom őket«. Sőt, inkább befogja majd a fülét, és azt mondja majd neked: »Távol legyen, hallgass el, ember!«" Ez legalábbis azt jelenti, hogy a judaizáló keresztények az ortodox teologizálás egyik alaptételét, a krisztusgyilkosság vádját kifejezetten tagadták! Ők nem értettek egyet azzal a gondolattal, hogy "a zsidók" ölték meg Jézust.

János egy kései követője, aki Kaiszariosz neve mögé rejtőzve írt (550 körül), egy másik teológiai gondolatot is megőrzött a számunkra, amelyet a judaizálók vallottak, és amely János korától legalább a 6. századig bizonyosan létezett. A rejtélyes szerző szerint kora keresztényeinek egy része úgy vélte, "a zsidók városa újra felépül, és a Templom helyreállítatik, valamint újra visszanyerik a Törvény szerinti ünnepeiket". Ugyanezek a keresztények arról is meg voltak győződve, hogy a zsidók a vég idején "fel fognak vétetni", vagyis üdvözülni fognak, összhangban a Róma 11,26 tanításával. Mivel János – a végső felvételést kivéve – ugyanezeket a tételeket igyekezett cáfolni, ezért joggal tehetjük fel, hogy Antiochia judaizálói is ekképpen vélekedtek.

De tovább is színezhethetjük a judaizáló keresztényekről kirajzolódó képet, mivel a 4. század végén jelentősen megszorodtak a róluk szóló híradások. Jeromos is arról tájékoztat bennünket, hogy a judaizálók azoknak a próféciáknak a közeli beteljesülését várták, melyek Jeruzsálem helyreállítását és a zsidók visszatérését jövendölték meg: "Várták, hogy visszatérnek Sionba nagy örömmel, várták az áldozatok vérét és a pogányok szolgálatát." Másutt azt írja, hogy a judaizálók és a zsidók szerint közel az idő, amikor a Törvény összes előírását megtarthatják majd. Érdekes módon Apollinaris, az Antiochiához közeli Laodikeia igen tehetséges, ám Krisztus istenségéről túlzó tanokat megfogalmazó püspöke (!) ugyanezt várta, amiről csak Nagy Szent Vazul két leveléből értesülünk (360 körül), mivel Apollinaris műveinek nagy része elveszett. Vazul ugyanis többek között azért neheztelt meg Apollinarisra, mert az sürgette "a Templomnak és az istentiszteletnek [vagyis az áldozati szertartások] a Törvény szerinti helyreállítását".

Valószínűleg ebben a szellemben, és talán azzal a teológiai gondolattal a háttérben, hogy Jézus maga is megtartotta a Törvényt, a judaizáló keresztények rendszeresen látogatták a

zsinagógai istentiszteleteket, és részt vettek a nagyobb zsidó ünnepeken is. Leny?gözve figyelték, amint Antiochia zsidósága – a mai szokásoktól eltérően – felvonulással és "piactéri, mezítlábas tánccal" zárta a páskaünnepet, sőt: maguk is elfogadtak kovásztalan kenyeret, és talán némelyek meg is ülték a páskavacsorát. Részt vettek a megtisztulási szertartásokban, rendszeresen vettek rituális fürdőt, és a keresztények egy csoportja, akiket "protopaszkhitáknak" neveztek, a nikaiai zsinat rendelkezéseitől eltérően Niszán hó 14-én tartotta meg a húsvétot.

Aranyszájú Szent János elsősorban ezek ellen mondta el zsidóellenes beszédeit. Úgy látszik, sokszor még akkor is őket vette célba, amikor kifejezetten a zsidók ellen érvelt. De számomra az a legérdekesebb, hogy milyen lényegi, húsba vágó különbség is mutatkozik a János képviselte ortodoxia, valamint a judaizálók zsidók iránti attit?dje, tanai és hitfelfogása között. Úgy látszik ugyanis, hogy János és az ortodoxia képtelen volt másként értékelni a judaizmus és a zsidóság jelenlétét, mint fenyegetés, egzisztenciális veszély, csalárd és befurakodó ellenség. János apostol első levelében azonban azt olvassuk, hogy "a félelem gyötrellemmel jár; aki pedig fél, nem lett teljessé a szeretetben" (4,18). Igaz ugyan, hogy az apostol itt főként az ítélelnaptól való félelemre utal, de szavai értelmét kiterjeszthetjük – legalábbis egy suta kis befejezés erejéig – az ortodoxia és a judaizálók ellentétére is. A félelem gyötrellemmel jár, amitől mindenki igyekszik megszabadulni: a történelem tökéletesen igazolja ezt a tendenciát. A folytonosan – ez esetben az Aranyszájú Szent János által is – megkonstruált egységvízió, a félelmekből táplálkozó, és aztán az azokat újrátápláló, elferdült teológiai gondolatok a zsidóság képét a keresztény oikumenét egzisztenciálisan fenyegető rémmé alakította, aminek aztán katasztrofális következményei lettek. Ezzel szemben a "judaizáló" kereszténység, melynek nyomát az ortodox keresztény emlékezet majdnem teljesen elmosta, egészen más utat járt be, és létében igazolja, hogy lehetséges János apostol mondatának első felét – "A szeretetben nincsen félelem" – akkor is megélni, megvalósítani, ha a hitünk alapjait ugyancsak hitre, egy másfajta hitre hivatkozva elutasító vallás képviselőivel osztjuk meg mindennapjainkat.

(A szerző vallástörténész)

HETEK ONLINE